

# Brocki, Zygmunt

---

"Istorija jestiestwoznaniya: Litieratura, opublikowannaya w SSSR (1951-1956)", L. W. Kaminier, O. W. Krasnouchowa, L. J. Pawłowa, P. W. Pilszczikowa, A. T. Grigorian, D. D. Iwanow, Moskwa 1963 : [recenzja]

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 10/3, 423-426

---

1965

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

badaczy spoza Krakowa, poważnie ułatwia im bowiem korzystanie z bogatego zasobu biblioteki krakowskiej.

Należy podkreślić, że katalog Zbigniewa Jabłońskiego i Alojzego Preissnera różni się poważnie w metodzie opracowania od katalogu Jana Czubka. Oparty o *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich* (z 1955 r.), zawiera wszystkie niezbędne elementy opisu formalnego rękopisów, a przede wszystkim ich treści. Dużą wartość ma zwłaszcza wnikliwe opracowanie licznych i bogatych w treść, a trudnych przy poszukiwaniach źródłowych, materiałów korespondencyjnych. Katalog został wyposażony w indeks, który kumuluje hasła osób, miejscowości i rzeczy. Szkoda, że wzorem innych podobnych zestawień nie wyodrębniono graficznie poszczególnych typów haseł.

Wobec wzrastającego zainteresowania materiałami ikonograficznymi warto odnotować wprowadzenie pożytecznego hasła *Fotografie i podobizny*. Jest to hasło zbiorcze i posiada wewnętrzny układ alfabetyczny. Wydaje się jednak, że dla przejrzystości bardziej celowe byłoby wyłączenie go z indeksu ogólnego.

Trzeba wreszcie zwrócić uwagę, iż katalog poczynił pewne zmiany w dawniej wprowadzonych sygnaturach, co ma szczególne znaczenie przy cytowaniu źródeł, a także przy wypożyczaniu międzybibliotecznym. Jakkolwiek wszelkie zmiany w tym zakresie są Niemile widziane przez korzystających z bibliotek, wypada wierzyć, że były one tu konieczne; ograniczono się bodaj do niezbędnego minimum, które podyktowały bądź pewne ubytki w zasobie rękopiśmiennym, bądź istotne zmiany w zmodernizowanych zasadach opracowania rękopisów bibliotecznych. Na początku tomu wydawcy katalogu nieomieszkali zamieścić przejrzystej konkordancji, która zawiera relacje nowych sygnatur z dawnymi i odwrotnie.

Z niecierpliwością oczekują badacze następnych tomów katalogu; będą one obejmowały resztę nabytków przedwojennych oraz nabytki powojenne. Zapowiedziano również wydanie zmodernizowanego katalogu Jana Czubka, z poszerzonymi opisami.

Eugeniusz Tomaszewski

*Istorija jestiestwoznaniija: Litieratura, opublikowanaja w SSSR (1951<sup>a</sup>—1956)*. Zestawili: L. W. Kaminier (kierownik pracy), O. W. Krasnouchowa, L. J. Pawłowa, P. W. Pilszczikowa; redaktorzy: A. T. Grigorian, D. D. Iwanow. Izdatielstwo Akademii nauk SSSR, Moskwa 1963, ss. 430.

Omawiany tom jest trzecim z kolei w serii bibliografii historii nauk przyrodniczych Instytutu Historii Przyrodznawstwa i Techniki oraz Podstawowej Biblioteki Nauk Społecznych Akademii Nauk ZSRR. Pierwszy tom, obejmujący lata 1917—1947, ukazał się w 1949 r., drugi, podający literaturę z lat 1948—1950, wyszedł w 1955 r.<sup>1</sup> W odróżnieniu od bibliografii historii techniki, wydawanej przez tenże instytut i Centralną Bibliotekę Politechniczną<sup>2</sup>, a zawierającej tylko publikacje w języku rosyjskim<sup>3</sup>, bibliografia historii nauk przyrodniczych zestawia prace opublikowane w ZSRR w różnych językach. Zebrano tu literaturę — prace samo-

<sup>1</sup> Por. recenzję w nrze 1/1956 „Kwartalnika“ (s. 183); recenzja ta została odnotowana w przedmowie do obecnie omawianego tomu.

<sup>2</sup> *Istorija tiechniki. Bibliograficzieskiej ukazatiel*; por. recenzję tomu 6 obejmującego 1956 r. (pod redakcją W. W. Danilewskiego) w nrze 2/1964 „Kwartalnika“, s. 302, oraz tomu 7 za lata 1957—1959 (pod redakcją S. W. Szuchardina) — poniżej w numerze niniejszym.

<sup>3</sup> Literaturę w języku ukraińskim do 1955 r. wykazało wydawnictwo Centralnej Biblioteki Publicznej Akademii Nauk USRR: *Istorija techniky. Bibliograficzny pokazczyk literatury, szczo wyjszła na Ukraini w 1946—1955 rr.* Pod redakcją W. W. Danilewskiego. Kyjiv 1959.

istne i niezależne wydawniczo, dotyczące historii nauk przyrodniczych także częściowo (we fragmentach) — mającą jakąkolwiek naukową wartość, w zasadzie nie uwzględniono natomiast literatury popularnonaukowej i innej, nie mającej samodzielnego znaczenia dla badacza dziejów nauk przyrodniczych. Wobec tego, że równolegle ukazuje się bibliografia historii techniki, nie uwzględniono pozycji z tej dziedziny, nawet takich, które mają bezpośrednie znaczenie dla badań nad historią nauk przyrodniczych<sup>4</sup>. Literaturę z zakresu historii mechaniki i nauk rolniczych wprowadzono jedynie w pewnym wyborze.

W pozycjach, notujących prace samoistne wydawniczo, zaraz po bibliograficznym opisie zasadniczym podano zawartość książki. Adnotacje takie są niekiedy bardzo obszerne, zwłaszcza gdy wyszczególniono wszystkie tytuły rozdziałów, podrozdziałów, paragrafów itp. Tak np. spis rzeczy pracy W. P. Zubowa *Istoriografija jestiestwiennych nauk w Rossii (XVIII — pierwaja połowina XIX w.)* zajmuje w bibliografii prawie trzy szpalty (poz. 110).

W pewnych pozycjach po opisie zasadniczym podano krótkie adnotacje informacyjne. Tak np. w poz. 849 *Pierwuje russkije kalendari* jest informacja, że chodzi tu o 1708 r.; w pozycji następnej *Wkład russkich gieodiezistów w izuczenije riefrakcji priziemnego słoja wozducha* — że praca dotyczy lat siedemdziesiątych XIX w.; przy pracy o F. Slaviku (poz. 5045) — że chodzi o czechosłowackiego mineraloga; przy pracy o F. Kleinie (poz. 2167) — że jest to niemiecki matematyk i historyk matematyki (1849—1925) itp.

Bibliografia notuje przy poszczególnych pracach również recenzje. Niekiedy są one liczne; np. całości lub poszczególnych tomów pism zebranych Łomonosowa (poz. 191) dotyczy 13 recenzji.

Materiał jest w bibliografii ułożony w pięciu rozdziałach: *Historia nauk przyrodniczych jako całości, Historia nauk matematyczno-fizycznych, Historia nauk chemicznych, Historia nauk geologiczno-geograficznych, Historia nauk biologicznych*. Każdy rozdział (oprócz pierwszego) dzieli się na cztery podrozdziały, obejmujące: historię nauki w ZSRR, historię nauki powszechną i poza ZSRR, nauczanie historii nauki, bibliografie i wydawnictwa sprawozdawcze. Pierwsze dwa podrozdziały dzielą się z kolei na paragrafy zawierające materiał dotyczący poszczególnych okresów historycznych<sup>5</sup>, z wyodrębnieniem zagadnień ogólnych oraz wyróżnieniem dla okresu sprzed 1917 r. historii nauki rosyjskiej i historii nauki innych narodów ZSRR. Paragrafy podzielone są dalej na punkty według poszczególnych dyscyplin, np. w rozdziale II: na matematykę, astronomię, mechanikę, fizykę i geofizykę. W każdym takim punkcie wyodrębniono *Personalia*, obejmujące zbiory prac dawnych uczonych, edycje pośmiertne i opracowania o poszczególnych uczonych.

Tom zawiera łącznie ok. 7080 pozycji<sup>6</sup>. Ponieważ obejmuje on produkcję wydawniczą sześciu lat, oznacza to, że średnio rocznie ukazywało się w ZSRR z zakresu historii nauk przyrodniczych ok. 1180 prac (a nadto liczne recenzje).

Najwięcej pozycji zawiera rozdział *Historia nauk biologicznych*: ok. 1950. Z zakresu historii nauk matematyczno-fizycznych jest ok. 1830 pozycji, geologiczno-geograficznych — ok. 1815 (w tym wiele dotyczy historii odkryć geograficznych), chemicznych — ok. 985 pozycji. Rozdział zaś ogólny obejmuje 500 pozycji.

<sup>4</sup> Natomiast w bibliografii historii techniki (por. przypis 2) uwzględniono te publikacje z zakresu historii nauk przyrodniczych, które się bezpośrednio łączą z historią techniki.

<sup>5</sup> Paragrafy *Średniowiecze* obejmują przy tym i okres odrodzenia, a więc np. Leonarda da Vinci, Kopernika, Agricolę, Giordana Bruna, a nawet Keplera — zaliczenie ich do uczonych średniowiecznych wydaje się rażące.

<sup>6</sup> Numerów jest 7041, lecz w numeracji są luki. Więcej jednak, niż luk, jest pozycji dodatkowych (mają numer poprzedniej pozycji z dodaniem litery).

Historii nauki powszechnej i w krajach poza ZSRR dotyczy łącznie ok. 1040 pozycji, w tym z zakresu nauk matematyczno-fizycznych — ok. 490, biologicznych — ok. 215, geologiczno-geograficznych — ok. 200, chemicznych — ok. 70.

Najwięcej pozycji obejmują działy *Personalia*, szczególnie jeśli chodzi o historię nauk obcych.

Z zamieszczonego na ss. 412—426 indeksu osób omówionych w osobnych pracach można wyliczyć, że tom notuje prace o ok. 1880 uczonych. Uczonym, którym się zajmowano najwięcej, był Łomonosow: tom notuje ok. 150 prac w całości lub w części jemu poświęconych. Mendelejewowi poświęcono około 100 prac, Awicennie — 43, Leonardowi da Vinci — 33.

Wśród omówionych uczonych znajduje się 12 Polaków<sup>7</sup>. Ogółem dotyczy ich 38 pozycji: 16 — Kopernika (nadto poświęcono mu rozdziały w pięciu innych pracach), 10 — Nenckiego, po 2: Bohdanowicza i Jakuba Natansona, po jednej: Jana Śniadeckiego, Jędrzeja Śniadeckiego, Staszica, Smoluchowskiego, Skłodowskiej-Curie<sup>8</sup>, Romera, Hirszfelda i Szafera. Ponadto w tomie I zbioru *Izbrannyje proizwiedienija progiessiwnych polskich myslitielej* (Moskwa 1956) opublikowano pięć prac uczonych polskich: po dwie prace Jana Śniadeckiego i Staszica i jedną — Jędrzeja Śniadeckiego.

Historii nauk przyrodniczych w Polsce dotyczy też 14 innych pozycji, w tym 12 prac przedstawią najnowsze dzieje poszczególnych dyscyplin: 4 prace — historię geografii, po jednej: historię matematyki, astronomii, fizyki, meteorologii, chemii, fizjologii (z anatomią i farmakologią), zoologii, antropologii.

W sumie więc *polonica* liczą 57 pozycji. Prace te pisali uczeni radzieccy, a także polscy: B. Suchodolski, L. Infeld, K. Kuratowski, S. Leszczycki, E. Rybka i W. Zonn.

Nie jest tylko ciekawostką, że zamieszczony na ss. 370—411 indeks autorów prac, redaktorów, autorów komentarzy naukowych, recenzentów i tłumaczy z języków starożytnych wykazuje ok. 5000 nazwisk. Tę imponującą liczbę radzieckich pracowników nauki, którzy w ten lub inny sposób zajmowali się historią nauk przyrodniczych, niewiele umniejszą odliczenie autorów nieżyjących i współczesnych autorów obcych (np. sporo jest tu Chińczyków).

Tak jak inne tomy bibliograficzne, opracowane w radzieckim Instytucie Historii Przyrodznawstwa i Techniki, i ten przygotowany jest bardzo starannie. Mimo to wysunąć można kilka uwag i propozycji:

1) Wydaje się, że zestawienie bibliografii powinno się znajdować na początku każdego rozdziału, a nie na końcu<sup>9</sup>.

2) Materiał pod nagłówkiem *Personalia* ułożony jest według poszczególnych osób, których nazwiska stanowią nagłówki podrzędne. O ile dla uczonych rosyjskich podano z reguły jedynie inicjały (imienia i *otczestwa*), to dla uczonych obcych podano po nazwisku albo pełne imię (czy imiona), albo tylko inicjał (czy inicjały). Nie ma więc jednolitej zasady. A godna polecenia byłaby zasada podawania, dla wszystkich osób występujących pod nagłówkiem *Personalia* pełnych wszelkich imion.

<sup>7</sup> Podane tu liczby nie obejmują tych Polaków, których działalność naukowa odbywała się całkowicie na gruncie rosyjskim. W bibliografii bowiem prace odnoszące się do takich naukowców, jak np. Jan Czernski czy Aleksander Czekanowski, wykazane są w działach obejmujących historię nauki w Rosji.

<sup>8</sup> Omawiany tom podaje taką właśnie kolejność członów nazwiska uczonej.

<sup>9</sup> Uwaga ta uczyniona jest z pozycji czytelnika polskiego, jesteśmy bowiem przyzwyczajeni, że bibliografie otwierane są przez zestawienia innych bibliografii. Ale tego formalnego i słusznego wymogu nie respektują także niektóre wydawnictwa polskie; jak np. w opracowanej przez J. Rejmana *Bibliografii z zakresu meteorologii i klimatologii polskiej do roku 1939* (Warszawa 1963) zestawienie bibliografii stanowi jeden z dalszych podrozdziałów.

3) Nie wydaje się celowe podawanie informacji o istnieniu wykazu literatury w tych publikacjach, które historii nauk nie są poświęcone całkowicie. Tak np. w poz. 1831: *Wysszaja matematika* (w jęz. estońskim) podano, że zamieszczona tam na s. 738 bibliografia zawiera 11 pozycji. Tymczasem w książce — historii poświęcony jest tylko fragment (ss. 5—11) i owych 11 pozycji wykazu literatury nie dotyczy zapewne historii matematyki.

4) Tytuły prac w językach niesłowiańskich podane są tylko w tłumaczeniu na język rosyjski, z zaznaczeniem jedynie, w jakim języku pracę wydrukowano. Wydaje się jednak, i to nie tylko ze względów formalnobilbiograficznych, iż należy podawać również, a nawet przede wszystkim, tytuły oryginalne. Że nie byłoby to odstępstwem od zasady używania jedynie *grażdanki*, świadczy fakt, że tytuły prac napisanych po łacinie (np. poz. 616) podane są alfabetem łacińskim.

5) Wyłącznie w transkrypcji na *grażdankę* podane są nazwiska autorów prac w językach niesłowiańskich. Powoduje to np., że oryginalne brzmienie nazwiska autora wymienionej wyżej *Wysszoi matematiki* (poz. 1831), podane jako А.Г. Пяго, pozostaje właściwie nieznane.

6) Pożądane byłoby, aby w nagłówkach *Personaliów* podawane były nazwiska i imiona uczonych obcych nie tylko w transkrypcji na *grażdankę*, ale i w postaci oryginalnej. To samo odnosi się do nazwisk obcych podawanych w indeksie autorów.

7) Prace zawarte w bibliografii dotyczą dziesiątków krajów: Chin, Danii, Grecji, Meksyku, Mongolii, Peru, Polski itd. Bardzo by się więc przydał indeks krajów (narodów). Rosji, a może też i innych krajów ZSRR, indeks taki nie musiałby wykazywać.

8) Tom pozbawiony jest wykazu wykorzystanych czasopism, potrzebnego w wydawnictwie bibliograficznym (wspomniana wyżej bibliografia historii techniki spis taki zawiera).

9) Bibliografia wykazuje — jak się zdaje — jedynie recenzje zamieszczane w wydawnictwach radzieckich. Tymczasem dla korzystającego z bibliografii, i to zarówno dla czytelnika spoza ZSRR, jak i dla czytelnika radzieckiego, interesujące byłoby także uwidocznienie recenzji, które ukazały się za granicą i wyszły niejednokrotnie spod pióra wybitnych uczonych. Tak np. trzy spośród zamieszczonych w tomie pozycji doczekały się recenzji jedynie w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki”<sup>10</sup>. Zebranie wszystkich recenzji tego typu byłoby zapewne niemożliwe, ale wymienianie recenzji zamieszczanych w wydawnictwach poświęconych historii nauki nie przedstawiałoby trudności.

Zygmunt Brocki

*Istorija tehniki. Bibliograficzeskij ukazatel. 1957—1959.* Pod redakcją S. W. Szuchardina. Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1964, ss. 383.

Jest to kolejny, już siódmy, tom adnotowanej bibliografii literatury historycznotechnicznej opublikowanej w ZSRR w języku rosyjskim, wspólnego dzieła Instytutu Historii Nauk Przyrodniczych i Techniki AN ZSRR oraz Centralnej Biblioteki Politechnicznej (niniejszy tom dedykowany jest tej bibliotece, z okazji jej stulecia).

<sup>10</sup> Są to: B. A. Woroncowa-Wielikaminowa, *Oczerki istorii astronomii w Rossii* (poz. 851; recenzja E. Rybki w nrze 3/1957); B. D. Jarowoj, *Kratkij oczerk razwitija gieodieziczeskogo instrumentostrojenija w SSSR* (poz. 1423; recenzja Z. Kietlińskiej w nrze 3/1956); P. A. Baranow, *U istokow otieczestwiennoj botaniki* (poz. 5439a; recenzja B. Hryniewieckiego w nrze 2/1956).